

„ATMOSFERA MORALĂ ȘI PSIHOLOGICĂ” ÎN MEDIUL STUDENȚESC ÎN FAZA DE GERMINARE A MIȘCĂRII DE RENAAȘTERE NAȚIONALĂ ÎN RSSM

CZU: 94(478):378-057.875

DOI: <https://doi.org/10.52673/18570461.22.4-67.12>

Doctor în istorie, conferențiar universitar **Liliana ROTARU**,
Laureat al Premiului AȘM „A. Boldur” pentru rezultatele științifice obținute în anii 2020–2021
E-mail: lilianaefrim@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3051-5721>,
Universitatea de Stat din Moldova

“THE MORAL AND PSYCHOLOGICAL ATMOSPHERE” IN THE STUDENT ENVIRONMENT DURING THE GERMINATION PHASE OF THE NATIONAL RENAISSANCE MOVEMENT IN THE MSSR

Summary. The context created by the premises and evolution of the national revival Movement and the delayed restructuring of the Soviet higher education stimulated the civic activism and the involvement of the „easily inflammable collective” of students in the events taking place in the MSSR in the second half of the 80s. Students from higher education institutions of the MSSR initiated actions consistent with the general objectives of perestroika, glasnost and national reawakening even before 1988, only that their actions were small, often singular, and the most resonant were identified and promptly penalized by the “competent bodies”, who monitored the mood of the academic collectives with particular attention. Although they had a complex network of methods and instruments for monitoring the „moral atmosphere and psychology” of the students, towards the end of 1988, the party authorities lost control and the battle for the minds and spirits of the students, they demonstrating civic and political maturity in the events of November 1988.

Keywords: MSSR, perestroika, glasnost, informal associations, national revival Movement, higher education institutions, students, Romanian language.

Rezumat. Contextul creat de premisele și evoluția Mișcării de renaștere naționale și restructurarea întârziată a învățământului superior sovietic au stimulat activismul civic și implicarea „ușor inflamabilului colectiv” de studenți la evenimentele ce se derulau în RSS Moldovenească în a doua jumătate a anilor '80. Studenții din instituțiile de învățământ superior ale RSSM au inițiat acțiuni în consonanță cu obiectivele generale ale perestroikăi, glasnost-ului și redeșteptării naționale și înainte de anul 1988. Doar că acțiunile respective erau puerile, deseori singulare, iar cele mai de rezonanță au fost identificate și sancționate prompt de „organele competente” care monitorizau cu deosebită atenție starea de spirit a colectivităților academice. Deși dispuneau de o rețea complexă de metode și instrumente de supraveghere a „atmosferei morale și psihologie” a studenților, spre sfârșitul anului 1988, autoritățile de partid au pierdut controlul și bătălia pentru mintea și conștiința studenților, aceștia din urmă demonstrând maturitate civică și politică în cadrul evenimentelor din noiembrie 1988.

Cuvinte-cheie: RSSM, perestroika, glasnost, asociații informale, Mișcarea de renaștere națională, instituții de învățământ superior, studenți, limba română.

INTRODUCERE

Politica de deschidere promovată de echipa lui Mihail Gorbaciov și încercarea de a reforma centralizat și prin metode administrative sistemul economic și politic sovietic (în condițiile conservării monopolului partidului comunist), au transformat în scurt timp întreaga societate și au dat un puternic impuls procesului de redeșteptare la periferiile naționale ale imperiului sovietic, inclusiv în RSS Moldovenească (RSSM). Trecând peste impedimentele și presiunea Moscovei,

dar mai ales a nomenclaturii locale, aflată într-o stare de supunere și dependență față de autoritățile unionale de partid și de stat [1, pp. 208-224], Mișcarea de renaștere națională din RSSM s-a transformat rapid într-o forță serioasă, care promova democratizarea societății și revenirea la tradițiile și valorile spirituale și culturale naționale, or *perestroika* lui Gorbaciov a readus în mediile intelectuale din imperiu (mai întâi) suflul libertății, iar politica de *glasnost* a permis afirmarea pas cu pas a libertății de exprimare, a libertății întrunirilor și a libertății de asociere (mai apoi).

Deși perestroika și glasnost au demarat după alegerea lui Mihail Gorbaciov în calitate de secretar general al PCUS în anul 1985, iar istorica Adunare generală a Uniunii Scriitorilor [2, p. 2] (care a constituit un jalon important al Mișcării de renaștere națională a românilor basarabeni, proiectând și unele opțiuni magistrale ale ei), a avut loc pe 19 mai 1987, abia în anul 1988 aceste fenomene sunt resimțite cu adevărat în RSSM.

Acest an devine crucial odată cu înființarea organizațiilor zise în epocă informale (neformale), care militau pentru realizarea în fapt a perestroikăi și a glasnost-ului, dar mai ales pentru revigorarea conștiinței naționale a românilor basarabeni și repunerea lor în drepturile istorice. Printre organizațiile care au avut un rol fundamental în mișcarea națională din RSSM, *Cenaclul literar-muzical „Alexei Mateevici”*, fondat la 15 ianuarie 1988, a provocat efectul „bulgărilor de zăpadă” [3] prin activitățile și ideile pe care le-a promovat declanșând energiile naționale, fiind „o școală de patriotism” care a creat „o generație de luptători pentru cauza națională” [4].

MIȘCAREA STUDENȚEASCĂ – O EMANAȚIE A PERESTROIKĂI ȘI GLASNOST

Alături de intelectuali consacrați, „poeți, muncitori din oraș”, la întrunirile cenaclului au participat studenți de la diferite instituții de învățământ din Chișinău, dar și din Bălți și Tiraspol, care, așa cum informa într-un memoriu secretarul Comitetului orașenesc Chișinău al Uniunii Leniniste Comsomoliste a Tineretului din Moldova (ULCTM), propagau „energic opere cu caracter român și antirus [...], se pronunță tendențios în probleme ce țin de trecutul istoric și cultural al poporului moldovenesc, pledează pentru introducerea limbii de stat, alfabetul latin, revizuirea hotarelor dintre RSSM și RSS Ucraineană” și „își permit în ședințe declarații naționaliste și extremiste, bazate pe o abordare individuală a trecutului istoric și a prezentului republicii, a moștenirii sale literare” [5, pp. 607, 610]. O bună parte a studenților veneau, din curiozitate, „duminică de duminică la toate ședințele cenaclului” pentru a asculta poezie în limba română, care atunci „se vorbea mai mult în pumni ca să nu-i audă vecinii”, alții veneau să recite poezii de Nichita Stănescu, Ștefan Augustin Doinaș, Mircea Dinescu ș.a., dar și creațiile proprii în limba română [6].

Contextul creat de evoluția mișcării naționale, pe de o parte, și restructurarea întârziată a învățământului superior sovietic, pe de alta, au stimulat implicarea „ușor inflamabilului colectiv” de studenți. De fapt,

studenții din instituțiile de învățământ superior au inițiat acțiuni racordate la obiectivele perestroikăi și glasnost-ului chiar înainte de 1988, doar că aceste acțiuni erau puerile, deseori singulare. Ele erau identificate și sancționate prompt de către „organele competente”, care, pe de asupra, dispuneau ulterior măsuri (din arsenalul „activităților de educație politico-ideologică și internaționalistă”), menite să străbată „ca un fir roșu” tot procesul didactic și întreaga viață a studentului.

Astfel, aflăm dintr-un proces-verbal al ședinței Biroului Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei (CC al PCM) din 19 august 1986, că unii studenți de la Institutul Agricol „M.V. Frunze” din Chișinău, de la Institutul Politehnic „Serghei Lazo” din Chișinău și de la Institutul Pedagogic „Alec Russo” din Bălți „manifestă miopie politică, limitare națională, tolerează opiniile antirusști și proromâne”, iar în rândul „românilor originari din regiunile Transcarpatia și Cernăuți ale RSS Ucrainene, care lucrează și își fac studiile în Moldova [...] se atestă manifestări de natură naționalistă” [5, pp. 518-519]. Autorii documentului nu detaliază aceste „manifestări de naționalism îngust și de patriotism local” și nici nu-și exemplifică în vreun mod invectivele. În schimb, se grăbesc să găsească cauzele lor în faptul „că tinerii nu cunosc istoria ținutului, aspectele formării statalității și națiunii moldovenești” – toate acestea venind din „carențele în predarea istoriei Moldovei în școlile și instituțiile de învățământ superior din republică”. Pe lângă faptul că istoria, care se predă în instituțiile de învățământ superior „nu conține orientarea contrapropagandistică cuvenită” și nu ia în considerare „diversiunile ideologice ostile exercitate din străinătate”, autoritățile responsabile nu acordă atenție suficientă „educației militar-patriotice și internaționaliste”, celei „ideologico-artistice”, „luptei împotriva rămășițelor naționaliste și localiste” și procesului de formare „a imunității la ideologia ostilă” [5, p. 519]. Pentru a impulsiunea realizarea obiectivelor „educației internaționaliste și patriotice” și ale luptei „împotriva rămășițelor naționaliste și localiste”, Biroul CC al PCM adoptă un program de măsuri, dispunând autorităților pe vertical de partid și de stat, dar și administrației instituțiilor de învățământ să realizeze activități specifice testate de-a lungul timpului: „lecții, referate, seminare tematice, conferințe științifice și de cititori, prezentări de filme cinematografice și televizate [...], întreceri socialiste [...], concursuri de lucrări studențești din domeniul științelor sociale, istoriei ULCTM și mișcării internaționale de tineret, concursuri de creație [...], olimpiade și victorine, concursuri literare, sărbători ale literaturii și artei ruse [...], extinderea publicării operelor originale și a traducerilor care reflectă tematica prieteniei dintre

popoarele moldovenesc, rus și ucrainean [...], culegeri consacrate educației patriotice și internaționaliste [...], un șir de lucrări fundamentale: *Istoria RSSM* (în 6 volume), *Importanța istorică a alipirii Basarabiei și Transnistriei de pe malul stâng la Rusia, Interacțiunea culturală a națiunilor și popoarelor sovietice în perioada socialismului* și altele [5, pp. 524-531].

Activitățile indicate de Biroul CC erau complinite prin acțiunile KGB-ului moldovenesc „de implicare mai activă în munca ideologico-educativă pe toate liniile activității de contraspionaj”: „repartizarea calitativă a agenților secreți și persoanelor de încredere [...], studierea riguroasă a persoanelor cu dosare de evidență operativă și semnalări [...], să izoleze la timp persoanele imature politic [...], să informeze la timp și calitativ organele de partid [...], să localizeze procesele negative și situațiile de conflict, să demaște public și să compromită hotărât inspiratorii lor [...], să intensifice munca de profilaxie și de contrapropagandă [...] pentru a contracara încercările elementelor naționaliste de a folosi democrația și transparența ca mijloc de incitare la nemulțumire, la atingerea intereselor lor” [5, pp. 537-541].

Intensificarea „măsurilor” concertate ale autorităților republicane de stat și de partid nu au fost probabil nici eficiente, nici suficiente, or, pentru că examinând „manifestările negative ale unor asociații obștești informale din RSSM”, CC al PCM constată în septembrie 1987 că „în unele grupe moldovenești de studenți de la Universitatea din Chișinău, de la institutele pedagogice de la Bălți și Tiraspol, de la Institutul de Arte din Chișinău [...] se atestă multe declarații imature sub aspect politic despre identitatea națiunilor moldovenească și română, opinii maximaliste despre realitatea sovietică, perorații despre necesitatea luptei pentru puritatea culturii naționale” [5, p. 544]. Organul de partid atenționează comuniștii și îi invită să sporească vigilența politică și ideologică, întrucât, drept urmare a comunității „de idei, de pasiuni proprii unui atare mediu negativ apar, de obicei, grupuri informale, adunături și grupări ale elementelor imorale, ale tinerilor parazitari și panicarzi” [...], care demonstrează deseori „un comportament cinic, huliganic și au un aspect provocator”. Iar unele „persoane demagogice” încearcă să-i îndoctrineze și să le inoculeze „un spirit ostil față de regim” [7, ff. 57-58; 5, p. 545].

Se pare că și autoritățile erau, într-o anumită măsură, conștiente de sterilitatea metodelor și instrumentelor de educație comunistă a tinerilor, inclusiv a studenților, fapt pe care îl deducem și din formularea unor acuzații mai puțin drastice aduse organizațiilor de partid și celor comsomoliste de pe toată verticala ierarhică. Plus la aceasta, Biroul CC al PCM a adoptat

o tonalitate mai degrabă paternalistă, decât autoritară, așa cum se obișnuia altădată. Dispozițiile de partid păstrează frazeologia obișnuită, dar în partea pozitivă a acestor documente tonul imperativ devine mai moderat, iar stilistica documentelor capătă un caracter mai calm, fiind mai ales unul sugerativ.

Indicațiile CC al PCM și ale structurilor de partid republicane veneau în consonanță cu poziția și indicațiile autorităților unionale în contextul perestroikăi, democratizării și a glasnost-ului, dar această schimbare a retoricii nu marca și o diminuare a controlului (atât cât se mai putea) activității tinerilor, inclusiv sau în special al celor care urmau studii în școala superioară. Dimpotrivă, perestroika și procesele pe care le-a declanșat în societatea sovietică, respectiv în școala superioară, și primele semne ale trezirii conștiinței naționale a studenților au determinat autoritățile de stat și de partid republicane să intensifice monitorizarea atmosferei sociale, politice și morale din instituțiile de învățământ superior. Instinctul comuniștilor de a-și păstra influența de altădată în societatea moldovenească venea în contradicție cu interesul și implicarea activă a unei părți a corpului academic și a studenților în procesele de restructurare și, mai ales, în mișcarea de emancipare națională care a erupt spre sfârșitul anilor '80 în RSSM. Pentru a reuși să controleze procesele ambigue, discordante și contradictorii derulate vertiginos în învățământul superior moldovenesc în contextul restructurării școlii superioare, peste care s-au suprapus cele condiționate de renașterea națională și care au produs deseori divergențe și antagonisme de natură politică, socială și etno-lingvistică, autoritățile de partid ale RSSM au solicitat instituțiilor de învățământ superior, în mod special celor din Chișinău, rapoarte și note informative despre „climatul moral și psihologic în mediu studentesc” mai frecvent decât de obicei. Fără a avea prea multă încredere în rapoartele venite din partea rectoratelor, CC al PCM și-a delegat comisii care raportau secretarilor de partid despre starea de spirit a studenților.

Situația pe care o descriau raportorii indică asupra degradării sub toate aspectele a învățământului superior din RSSM, care doar în documente era unul „moldovenesc” și își realiza misiunea de a forma „specialiști de înaltă calificare pentru economia națională”, iar democratizarea societății și politica glasnost-ului deschidea studenților posibilități de a critica atât calitatea îndoielnică a procesului didactic, dotarea materială și profesionalismul cadrelor didactice, cât și a protesta și a cere un învățământ în limba română și constituit în baza valorilor naționale [8; 9].

Ne propunem în cele ce urmează să analizăm „climatul moral și psihologic” în mediul studentesc

din RSSM în anul 1988, în baza documentelor din arhivele naționale ale Republicii Moldova, majoritatea documentelor, pe care le vom invoca în studiul nostru, fiind elaborate de funcționari aflați în serviciul regimului. În agonia pierderii puterii, înaltele autorități de partid și de stat din RSSM își delegau emisarii în stradă, în căminele studențești, în căminele muncitorești, îi infiltrau în colectivele de muncă, în organizațiile și uniunile „informale”, peste tot unde bănuiau că pot germina sau că deja există „elemente naționaliste” și nemulțumiți capabili să erodeze fundamentele puterii. Reprezentanții puterii își informau superiorii despre starea de spirit în colectivele de muncă sau în mediile studențești, în diferitele categorii sociale și grupuri etnice, despre liderii noilor formațiuni „obștești”, cultural-artistice, politice, social-politice și ai altor asocieri, pe care le creau locuitorii RSSM în perioada perestroikăi. Documentele conțin cu prisosință detalii factologice despre acțiunile celor urmăriți, despre discuțiile și faptele lor, despre comunitatea de opinii sau lipsa coeziunii dintre ei și alte circumstanțe care li se păreau importante pentru crearea opiniei generale asupra evoluției mișcării de emancipare națională și pentru elaborarea strategiilor de supraviețuire. Pe de altă parte, acest tip de documente arată clar frica puterii față de mișcarea necunoscută ce lua amploare și presupune existența unor „ape subterane” la care puterea nu are acces. Această stare de suspensie, dar și de neliniște a alertat puterea în măsura în care să nu mai poată acționa organizat și cumpătat, iar vechile metode de lucru nu mai erau aplicate logic și consecvent. Starea de spirit, care domina conducătorii de partid și de stat, este reflectată și în conținutul și caracterul documentelor pe care le primeau de la subalternii lor. Cei dintâi își doreau informații exhaustive, despre toți și despre toate, pe care deja nu le mai țineau sub control, astfel, funcționarii trimiși „în masă” se documentau și raportalau respectiv – fără să țină cont, ca altădată, de grupurile sociale sau de cele profesionale.

Așa s-a întâmplat și cu actorii din învățământul superior: rapoartele nu se mai referă punctual la studenți sau la personalul științifico-didactic, ci la „tineretul studios” și „intelectualitate” [5, f. 4]. Schimbarea indică asupra formării unei coeziuni de opinie, a unei solidarități mai largi a grupurilor de tineret și de intelectuali în procesul de democratizare și liberalizare a societății, fapt care determină autoritățile să le trateze în bloc și, respectiv, să stabilească măsuri comune „de lucru” cu aceste categorii. Astfel, este dificil să disociem studenții din masa „tineretului studios” sau pe profesorii universitari din cea a „intelectualității” atunci când este vorba despre „manifestări naționaliste” (expresie a documentelor oficiale) sau despre alte

acțiuni specifice perestroikăi și glasnost-ului, identificate de „organele competente”, denunțate de informatori sau culese de informatorii infiltrați în mediile academice.

Pe de altă parte, reforma școlii superioare în URSS [10], inclusiv în RSSM, era în mare întârziere în comparație cu alte domenii ale vieții social-economice, ba chiar într-o rapidă degradare [11], fapt care a determinat caracterul recuperator al transformărilor. Prin urmare, „atenția” autorităților de partid și de stat față de mediile universitare moldovenești devenise „bicefală” către 1988: pe de o parte, era ineluctabilă accelerarea și stimularea reformării sistemului universitar (tradițional conservator) printr-o monitorizare îndeaproape, pe de altă parte, „organele competente” își propuneau să controleze, cât de bine puteau, implicarea lumii universitare în mișcarea națională.

Începând cu anul 1988, organele de partid republicane și cele ale orașelor universitare devin tot mai preocupate de „starea moral-psihologică din instituțiile de învățământ”, semn că starea de spirit a studenților și profesorilor a suportat modificări, iar autoritățile au intensificat controlul pentru a reuși să o „îndrepte” în timp util. Structura informațiilor pe care le prezentau cu regularitate rectoratele și comitetele primare de partid a fost completată cu rubrica „Atmosfera morală și psihologică în colectiv”. Funcționarii universitari și inspectorii de partid care au redactat și semnat rapoarte și note informative în prima jumătate a anului 1988 estimau atmosfera morală și psihologică în colectivele instituțiilor de învățământ drept una „sănătoasă” [12, f. 74], „obișnuită, adică lucrativă”, [4, f. 92-94, 103], „studenții din instituție [Institutul de Medicină din Chișinău – n.n.] reprezintă 21 de naționalități. Conflicte din motive naționale nu au fost identificate” [4, f. 201]. Trecând în revistă „succesele restructurării” prin exploatarea aceleiași frazeologii stufoase sovietice specifice perioadei stagnării, printre care risipesc noțiuni din vocabularul „la modă” al perestroikăi, raportorii lasă să se întrevadă că nimic nu s-a schimbat în esență, că instituțiile „încă nu au reușit să-și restructureze radical activitatea în măsură ca schimbările să se reflecte în rezultatul muncii”. Printre cele mai importante impedimente ale reformei se identifică unanim patrimoniul material perimat și insuficient pentru a asigura reușita inițiativelor de reformare, dar și frecvența liberă. Aceasta a fost oferită regulamentar studenților ca emanație a democratizării învățământului superior, care însă nu contribuia la îmbunătățirea procesului didactic și nici la creșterea reușitei academice etc.

Se pare că până în a doua jumătate a anului 1988, autoritățile moldovenești de partid credeau că „țin

mâna pe pulsul” stării de spirit a universitarilor și că tratau noile fenomene, pe care le-au atestat în mediile universitare, ca pe niște transformări inerente perestroikăi și glasnost-ului în general, și democratizării, umanizării și diversificării învățământului superior în contextul restructurării acestuia, în mod special. Convingerea organelor de partid că stăpânesc situația era determinată și de funcționarea unor metode de „reeducare” uzitate în asemenea situații. Astfel, în funcție de gravitatea faptelor și păcatelor (gravitatea era stabilită de „slăvitele organe”), studenții rebeli, cei care dădeau dovadă de „gândire iresponsabilă care compromite idealurile socialiste”, „imaturitate politică, lipsă de educație patriotică”, care tolerau „opinii antirusești și proromâne”, cei „care manifestau naționalism îngust și patriotism local” etc. erau invitați la „convorbiri” la comitetul comsomolist, la cel de partid, la CC al PCM sau chiar la „discuții” cu securității, cum, spre exemplu, a fost „invitat” scriitorul Emilian Galaicu-Păun, deși, așa cum acesta relatează într-un interviu, „nu eram cine știe ce disident”, dar nici «curat» din punct de vedere ideologic” [13, p. 12].

În a doua jumătate a anului 1988, situația se schimbă considerabil: informațiile „despre atmosfera morală și psihologică” capătă un caracter mai timorat și chiar panicat. „Climatul moral-psihologic” în colectivele instituțiilor de învățământ superior este caracterizat drept unul „instabil” [5, ff. 1-3], studenții „admit judecăți care demonstrează analfabetism politic”, poartă „discuții politice imature despre identitatea națiunilor moldovenească și română, judecăți maximaliste despre realitățile sovietice, despre necesitatea luptei pentru puritatea culturii naționale”. O situație „mai gravă” s-a identificat la facultățile de filologie și jurnalism ale Universității de Stat din Chișinău. Studenții de la Universitate încearcă să creeze asociații informale literare [...] cu conținut naționalist” [12, f. 37]. Drept urmare, rectorii erau acuzați de toleranță excesivă și lipsă de principialitate, de „abordări superficiale” și „învechite”, iar profesorii de științe sociale li se inculpa stereotipismul specific stagnării și formalism în educarea tinerilor.

Alerta autorităților de partid nu era lipsită de temei, or amplificarea mișcării naționale în a doua jumătate a anului 1988 [15, p. 132] a radicalizat studenții și i-a scos din singularitate, transformându-i într-o forță autonomă a luptei naționale. Publicarea faimoaselor Teze ale CC al PCM, Prezidiul Sovietului Suprem și Consiliul de Miniștri al RSSM „Să afirmăm Restructurarea prin fapte concrete” [16] a provocat largi manifestări de protest, organizate de Mișcarea pentru democrație. Conținutul necorespunzător suflului vremurilor al *Tezelor* a fost un imperativ și a

catalizat studențimea chișinăuiană la acțiuni autonome, or, „stări de revoltă împotriva opresiunii sovietice existau în mediul studențesc, în mediul academic, însă erau în stare latentă și așteptau o scânteie” [17].

La 17 noiembrie 1988, în semn de protest față de *Tezele* comuniștilor moldoveni, studenții de la Universitate cărora li s-au alăturat și cei de la alte instituții de învățământ superior din Chișinău, au pichetat sediul CC al PCM și al Consiliului de Miniștri al RSSM [18, p. 249]. Miliția a arestat 30 de studenți, fapt care a provocat ieșirea în stradă a altor cca 2 000. Dar solidaritatea studenților, și mai ales frica puterii față de escaladarea mișcării protestatate, căci „totul era pus în mișcare sub presiunea străzii” în acea perioadă [17], a determinat autoritățile să elibereze studenții reținuți [18, p. 250].

ROLUL LIGII STUDENȚILOR ÎN DEMOLAREA ORGANIZAȚIEI COMSOMOLISTE

Maturitatea civică a studenților a fost probată în timpul evenimentelor respective, aceștia reușind să înființeze în timpul mitingului un comitet de inițiativă pentru crearea *Ligii Studenților din Moldova* în frunte cu Dumitru Maxim, student în anul IV la Facultatea de Jurnalism a Universității de Stat din Chișinău [14, f. 6]. Liga se contura ca o organizație democratică, de alternativă organizației comsomoliste, studenții propunându-și să „contribuie la consolidarea bazei tehnico-materiale a instituțiilor de învățământ superior, să apere drepturile studenților, să organizeze propagarea studierii limbii moldovenești” etc. [19, f. 80; 20, f. 26].

A doua zi, la 18 noiembrie, studenții Universității au organizat un miting în fața blocului central la care au participat cca 500-600 de studenți, reprezentanți ai corpului didactic și membri ai Mișcării democratice [14, f. 4]. Problema principală pe care au discutat-o participanții era necesitatea organizării unei adunări comsomoliste a studenților din toate instituțiile de învățământ pentru dezbaterăa unor chestiuni precum: „Da sau nu tezelor CC al PCM?; Da sau nu limbii moldovenești de stat? Da sau nu grafiei latine în RSSM? Da sau nu unei Ligi a studenților din republică?” [14, f. 4]. Studenții au redactat și o scrisoare-protest împotriva „acțiunilor ilegale ale miliției orășenești din 17 noiembrie 1988 în raport cu studenții”, solicitând Ministrului de Interne al RSSM să-și ceară scuze public pentru acțiunile neîntemeiate legal ale miliției din ziua respectivă” [14, f. 5]. Deși studenții au fost organizatorii și principalii participanți ai mitingului, la eveniment au luat parte și reprezentanți ai Mișcării democratice, care au încurajat demersurile studenților și le-au sugerat să acționeze repede și să

invite la adunarea comsomolistă studenți din întreaga republică [14, f. 5].

La 20 noiembrie 1988, 3 844 de studenți au fost convocați la adunarea comsomolistă generală. CC al PCM a delegat la Universitate o comisie, investită să țină sub control organizarea și desfășurarea adunării comsomoliste, întrucât se știa că „unii membri [ai comitetului de partid al Universității – n.n.] împărtășesc alte opinii [decât cele ale partidului – n.n.]” [5, p. 656]. Comisia avea misiunea să convingă membri comitetului de partid al Universității și rectoratul să se implice în adunarea studenților, „să ia cuvântul de pe poziții de partid, istorice” și să „schimbe direcția, în care derulau discuțiile în cadrul adunării comsomoliste” [5, p. 657]. Studenții însă au dejucat planurile liderilor de partid și, așa cum stabiliseră cu câteva zile în urmă în agendă, au examinat și discutat conținutul *Tezelor* cu pricina, pe care le-au respins pe motiv că „nu propun acțiuni concrete privind soluționarea problemelor importante” și au redactat o notă de neîncredere guvernului republicii [20, f. 26]. Cele mai aprinse dezbateri s-au dus asupra capitolul III, care se referea la problemele limbii de stat și revenirea la grafia latină, studenții argumentând că Tezele au un caracter antiștiințific și antipopular, că actuala conducere a RSSM, care „a pierdut controlul asupra evenimentelor”, nu poate propune vreo „soluție admisibilă și mulțumitoare” pentru problema limbii [21, pp. 1-2]. Ei cereau „decretarea limbii moldovenești drept limbă de stat pe teritoriul RSSM, recunoașterea unității limbilor care funcționează în RSSM și în RSo”, „revenirea la alfabetul latin”, convocarea unui Congres extraordinar al PCM și organizarea unei mese rotunde la televiziunea moldovenească, unde studenții ar putea argumenta motivele respingerii *Tezelor* etc. [21, p. 1]. Adunarea s-a produs sub ochiul vigilent al „organelor competente”, al reprezentanților autorităților de partid, de stat și al conducerii Universității, dar nimeni nu a avut curajul să iasă la tribună și să le vorbească studenților [5, p. 657]. Tinerii „incontrolabili” au redactat o rezoluție, care li s-a părut autorităților radicală, acestea ulterior „redactând-o” așa cum au crezut de cuviință:

Astfel, acțiunile studenților de la Universitate au bulversat nu doar mediul studentesc, ci au alarmat și mai mult autoritățile de partid. Drept urmare, Comitetul orașenesc de partid Chișinău invita insistent Biroul CC al PCM, la 12 decembrie 1988, să acționeze expeditiv pentru că „a venit timpul să facem o evaluare de pe poziții de partid a manifestărilor demagogice pe care și le permit unele persoane”, care tensionează situația și așa „tensionată” de la Universitatea de Stat din Chișinău [14, f. 10]. Comitetului de partid și rectoratului Universității li se incriminau „dezinteresul”

față de problemele colectivului, relaxarea „lucrului cu cadrele și cu activul de partid”, „pierderea autorității și controlului asupra colectivului pe care îl conduc” și altele; profesorilor – că sunt dezinteresați și pasivi, că „le este frică să nu le meargă vestea că sunt staliști” și „nu exprimă opinii bine conturate și clare de pe poziții partinice”, „nu luptă cu demagogii, care se ascund după scopurile nobile ale perestroicii”, nu le oferă studenților „un debușeu pentru evacuarea energiilor lor sociale” în condițiile absolut noi ale perestroikăi și glasnost-ului, că participă la ședințele *Clubului Alexei Mateevici* și „incită spiritele, instigând studenții și personalul didactic la acțiuni nedemne”, cum ar fi crearea Ligii studenților [14, f. 7-9].

La 13 decembrie 1988, Biroul CC al PCM a discutat despre „activitatea comitetului de partid și a rectoratului Universității de Stat „V.I. Lenin” din Chișinău întru intensificarea educației comuniste a studenților, formarea conștiinței acestora în spiritul restructurării”, apreciind-o „drept nesatisfăcătoare” și a calificat „drept intolerabile devierile de la normele vieții de partid” ce au loc la Universitate [22, ff. 5-8]. Comitetul de partid și rectoratul Universității erau recunoscute culpabile de „tensionarea atmosferei moral-psihologică de la facultățile umanistice ale instituției” și de faptul că „grupuri de persoane, cu interese înguste și meschine”, „destabilizează situația [...] prezintă interesele lor drept interese ale întregului colectiv[...], cu scopul de a discredita restructurarea promovată de partid” [23, f. 2]. Biroul CC a dispus „să fie curățate rândurile de partid de persoane [...] care discreditează și compromit înaltul titlu de membru de partid” [23, f. 5], să organizeze activitatea instituției în așa mod, încât „membrii colectivului să treacă de la democrația «de miting» la democrația acțiunii”, „să întreprindă măsuri hotărâte în vederea eliminării deficiențelor educației internaționaliste și patriotice a studenților”, „să lupte prin toate mijloacele posibile împotriva naționalismului și împotriva altor fenomene negative”, „să îmbunătățească calitatea predării disciplinelor sociale” etc. [22, ff. 7-8].

MIȘCSAREA STUDENȚILOR – PARTE A MIȘCĂRII DE RENAȘTERE NAȚIONALĂ

Autoritățile nu s-au limitat la stabilirea cauzelor implicării studenților în mișcarea națională și la identificarea vinovaților de „rătăcirii ideologice”, dar au acționat și prin metodele tradiționale, verificate în alte circumstanțe: unii profesori și studenți, participanți la evenimentele din noiembrie 1988, au fost „invitați” la Comitetul de partid al raionului Frunze din Chișinău pentru „convorbiri explicative” [18, pp. 251-252]; s-a

intensificat activitatea „de educare” a studenților și de implicare a lor în activități extracurriculare, care să le ocupe tot timpul și toate gândurile, și să le distragă atenția spre alte probleme pur studențești [26, ff. 6-8]; studenții erau delegați pentru o perioadă mai lungă în colhozuri, sovhozuri, întreprinderi din industria conservelor pentru muncile sezoniere¹ și erau stimulați să plece pentru a munci pe șantiere de construcție și altele în republicile unionale [26, ff. 82-87]. Pe de altă parte, s-a dispus grăbirea trecerii la predarea disciplinelor academice în limba română și s-au introdus câteva discipline care se raportau la anumite aspecte ale istoriei naționale la facultățile umaniste [24, f. 39], iar studenții au fost eliberați de obligația de a satisface serviciul militar în Armata Sovietică, cei înregimentați au fost demobilizați și întorși în aulele universitare [25, ff. 248-249] etc. Pentru a reduce numărul tinerilor în Chișinău, au fost închise secțiile de pregătire a candidaților la studii în instituțiile de învățământ superior cu forma de organizare a studiilor la zi [26, f. 93].

Cu toate acestea, la începutul anului 1989, situația va scăpa de sub controlul autorităților de partid, în condițiile avântului mișcării naționale, care devine o prezență numeroasă, vocală și puternic revendicativă. Astfel, începând de la mijlocul anilor '80 studenții instituțiilor de învățământ superior din RSSM s-au implicat și au fost integrați activ în mișcarea de emancipare națională a românilor basarabeni. Timidă și singulară la început, mișcarea studenților s-a constituit din interiorul acestora, ajungând la necesitatea de a se organiza și de a se uni cu mișcarea națională într-o acțiune comună, prin educație și autoeducație, în urma analizelor și logicii comune.

Este faza mișcării studențești în care autoritățile de partid care monitorizau instituțiile de învățământ superior conchideau că starea de spirit în mediile studențești din RSSM este una „sănătoasă”, „normală” sau își doreau să creadă așa, ele însele fiind preocupate de procesele inerente restructurării la nivel republican. Doar că odată cu constituirea Mișcării democratice, mai mulți participanți sau simpatizanți s-au implicat și au atras un număr tot mai mare de persoane, reușind să susțină proba de maturitate civică în noiembrie 1988, prin atitudinea critică și respingerea unui docu-

¹ Într-un interviu realizat la 15.I.2023, Efim Chilari, secretar adjunct al Comitetului de partid al Universității de Stat din Moldova la sfârșitul anilor '80, a consemnat că angajații autorităților de partid republicane le spuneau celor de la Universitate la sfârșitul anilor '80 să-i țină pe studenți cât mai mult, „măcar și până la Revelion” în colhozuri și sovhozuri, astfel ca să nu crească rândurile participanților la evenimentele din cadrul mișcării naționale.

ment de partid pe care l-au considerat necorespunzător, antinațional și antipopular, prin îndrăzneala de a critica autoritățile și a le indica asupra incapacității de a conduce republica în condiții impuse de perestroika și glasnost, prin solidarizarea cu revendicările mișcării naționale, mai ales cu cele privind limba de stat și trecerea la alfabetul latin. Crearea Ligii studenților este un indicator al maturității politice a studenților, iar faptul că Liga studenților era inclusă în toate listele formațiunilor informale prezentate Biroului CC al PCM în anul 1989 și că partidul se interesa de biografiile „activiștilor” Ligii democratice a studenților, demonstrează că studenții deveniseră la începutul anului 1989 o forță de luat de seamă și chiar de temut, de care atotputernicul partid trebuia să țină cont.

BIBLIOGRAFIE

1. Negru Gh. „Perestroika” și misiunea specială a Partidului Comunist din Moldova (1986–1989), în: Republica Moldova în căutarea identității: Materialele conferinței științifice internaționale 30 de ani de la proclamarea independenței Republicii Moldova, 23–24 august 2021/coord. Anatol Petrencu, Ion Negrei. Chișinău: S.n., 2022 (Cartdidact), pp. 208-224. 760 p.
2. Dabija N. 1989 – anul când Dumnezeu a fost român, în: Literatura și arta, nr. 32-33-34, 27 august 2009, p. 2.
3. Șalaru A. Renașterea națională: 25 de ani de la crearea renumitului Cenaclu „Alexei Mateevici”, [online] <http://www.e-democracy.md/parties/docs/pl/201301151/> (consultat: 12.12.2022).
4. Preașcă Diana. Anatol Șalaru invită, [online] <https://www.moldova.org/anatol-salaru-invita/> (consultat: 5.01.2023).
5. Negru Elena, Negru Gh. „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei. Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965–1989). Studiu și documente, vol. 2 (1976–1989). Chișinău: Tehnica-Info, 2016. 926 p.
6. Crudu D. Amintiri de pe vremea când eram tânăr și mai era Uniunea Sovietică. Autor invitat 08.10.2013, [online] <https://www.moldova.org/dumitru-crudu-amintiri-de-pe-vremea-cand-eram-tanar-si-mai-era-uniunea-sovietica-239399-rom/> (consultat: 05.01.2023)
7. AOSPRM, F. 584, inv. 6, d. 43.
8. Rotaru Liliana. La désidéologisation de l'enseignement supérieur dans la République Socialiste Soviétique de Moldavie (RSSM), în: Transylvanian review, 2017, vol. XXVI, Supplement no. 2 (2017), pp. 101-118.
9. Rotaru Liliana. Dezideologizarea învățământului superior din RSSM, în: Națiunea imaginată concepte și etape în construirea identităților naționale europene, (coord.: Sorin Șipoș, Gabriel Moisa, Dan Octavian Cepraga. Cluj-Napoca/Deva: Editura Academia Română. Centrul de Studii Transilvane; Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2019, pp. 353-383.

10. Direcțiile principale ale restructurării învățământului superior și mediu de specialitate în țară, în: *Pedagogul Sovietic*, 1987, nr. 6.

11. Khanin G.I. Vysshee obrazovanie i rossiyskoe obshchestvo. Moskva: EKO, [online] http://www.econom.nsc.ru/eco/arhiv/ReadStatii/2008_09/Hanin/ (consultat: 18.07.2015).

12. Arhiva Organizațiilor Social-Politice a RM (AOSPRM), F. 12, inv. 34, d. 69.

13. Galaicu-Păun E. Memoria colectivă nu mai trebuie să fie instrumentalizată de poliția politică, în: *Timpul*, Ediție nouă nr. 18, octombrie 2022, pp. 12-13.

14. AOSPRM, F. 12, inv. 34, d. 70.

15. Corneanu C. De la suveranitate la independență. Cazul Republicii Moldova (I), în: *Archiva Moldaviae*, 2015, vol. VII, pp. 109-142.

16. *Moldova Socialistă*, 1988, 11 noiembrie.

17. Burcă S. 30 de ani de la Mișcarea de Eliberare Națională din Basarabia, [online] <https://www.dw.com/ro/30-de-ani-de-la-mi%C5%9Fcare-de-eliberare-na%C8%9Bional%C4%83-din-basarabia/a-50238399> (consultat: 12.10.2022)

18. *Istoria Universității de Stat din Moldova* / Ion Eremia (coord.), Anatol Petrencu, Liliana Rotaru [et al.] ; red. șt.: Ion Niculiță. Chișinău: CEP USM, 2016.

19. AOSPRM, F. 584, inv. 6, d. 44.

20. AOSPRM, F. 51, inv. 73, d. 101.

21. *Învățământul Public*, 1988, 26 noiembrie, nr. 4.

22. AOSPRM, F. 51, inv. 71, d. 317.

23. AOSPRM, F. 51, inv. 71, d. 315.

24. ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 7.

25. ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 4.

26. ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 153

Mihail Statnii. *Malanca*, parte din tripticul *Oglindiri folclorice*, 2000, u., p., 61 × 50 cm.